

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ КОХАННЯ ОСОБИСТОСТІ НА ЕТАПАХ ДОРОСЛІШАННЯ

Гріньова О.М.

Педагогічний інститут

Київського університету імені Бориса Грінченка

У статті досліджується проблема розвитку здатності особистості до кохання. Досліджено динаміку кохання у різні вікові періоди. Проаналізовано особливості формування первинних уявлень про любов і сім'ю в дошкільному віці. Висвітлено когнітивні й емоційні аспекти перших проявів закоханості у молодшому шкільному віці. Презентовано розвиток почуття кохання підлітковому віці.

Ключові слова: кохання, особистість, розвиток, дорослішання, сім'я.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розбудови Української держави, в умовах невизначеності духовних цінностей і складної економічної ситуації проблеми демографічної кризи й функціонування сім'ї як соціального інституту в цілому набувають особливої актуальності й соціальної значущості. За статистичними даними останніх років, значна частина шлюбів української молоді завершується розлученням через декілька років існування молодої сім'ї. Успішність та тривалість конструювання особистості своїх шлюбно-сімейних взаємин значною мірою обумовлюється її здатністю до кохання, що включає як романтичні когніції й переживання, так і вибір тієї чи іншої стратегії романтичних взаємин. «Навчитись любити» є одним із пріоритетних життєвих завдань людини у юнацькому віці. Однак формування феномена любові, особливості якого визначають зміст і специфіку конструювання людиною своїх романтичних взаємин, здійснюється вже на ранніх етапах онтогенезу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблеми кохання особистості у зарубіжній та українській фаховій літературі приділяється значна увага. Здатність особистості до любові у нерозривному взаємозв'язку з її емоційно-вольовим розвитком розглядали зарубіжні філософи (Б. Спіноза, М. Фічіно, А. Шопенгауер). Досліджуючи психофізіологічні основи почуття закоханості, І.М. Мечніков підкреслював, що кохання не можна звести до інстинктів. Це складне почуття має специфічну природу і властиве тільки людині. Структури свідомості й підсвідомості, що впливають на вибір об'єкта кохання й конструювання романтичних взаємин з ним досліджували Е. Берн, З. Фрейд, Е. Фромм та ін. Структурні моделі любові, що відображають різні складові цього феномена презентовані у роботах Педерсона і М. Шумейкера, З. Рубіна та ін. У межах особистісно-діяльнісного підходу в психології значна увага приділялась вивченню ціннісно-смислових основ конструювання людиною своїх романтичних взаємин (Є.В. Вараксіна, К.К. Платонов, С.Л. Рубінштейн тощо). У віковому аспекті феномен любові особистості найбільшою мірою досліджується у фаховій літературі у юнацькому віці (І.М. Богдановська, К.О. Бочавер, Є.В. Вараксіна та ін.).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Вчені підкреслюють, що перші прояви усвідомлення й осмислення індивідуумом почуття любові виникають з розвитком інстанцій

«Я» вже у дошкільному віці. Однак здійснений аналіз фахової літератури не виявив комплексних досліджень любові на ранніх етапах онтогенезу.

Тому метою даної статті є вивчення феномена любові особистості на етапах її дорослішання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Досліджуючи проблеми особистісного зростання людини у період дорослішання, З. Фрейд відзначав явище «подвійного вибору об'єкта»: перший вибір ідеалу коханої людини у майбутньому здійснюється у дошкільному віці на рівні абстрактних, інфантильних уявлень. Витіснення цього інфантильного образу на рівень підсвідомості обумовлює становлення іншого, більш конкретизованого й реалістичного ідеального образу представника протилежної статі у підлітковому віці. Другий вибір бажаного об'єкта здійснюється вже у контексті побудови реальних міжособистісних стосунків, а не абстрактного конструювання ідеального майбутнього. Але наявність значних відмінностей у змісті першого й другого ідеального образів може призвести до того, що вони не поєднуються у одній реальній людині.

Крізь роботи зарубіжних і вітчизняних вчених червоною ниткою проходить думка про те, що становлення ідеальних уявлень особистості про власне сімейне життя у майбутньому, ідеальний образ майбутнього чоловіка/дружини та особливості конструювання разом з ним майбутнього подружнього життя у дошкільному віці є переважно соціально детермінованим. Становлення цих уявлень значною мірою обумовлено особливостями образу батьківської сім'ї у дитини, який у подальшому проектується на площину майбутнього модусу власної життєвої транспективи. Так, у дослідженнях комплексів Едіпу й Електри (З. Фрейд, К.-Г. Юнг), явищ батьківського програмування у транзакційному аналізі (Е. Берн) вчені підкреслювали значний вплив образу батьківської сім'ї на становлення образу своєї майбутньої сім'ї у дошкільників. У роботах сучасних вчених також підкреслюється думка про залежність особливостей побудови особистістю власних сімейних стосунків зі шлюбним партнером, а також конструювання власної батьківської позиції від особливостей становлення образу її батьківської сім'ї вже у дитячому віці (Н.І. Демідова, І.Р. Крупник, А.В. Рижкова тощо). Так, А.В. Рижкова підкреслила, що на становлення образу своєї майбутньої сім'ї у дітей дошкільного віку значною мірою впливає як актуальний, так і ретроспективний досвід сімейних стосунків їх

батьків. При цьому під ретроспективним досвідом вчена розуміє прабатьківську сім'ю дитини, тобто особливості міжособистісних стосунків у батьківських родинх її батьків. Згідно з науковою позицією вченою, позитивність і сбалансованість стосунків батьків дитини прямо значною мірою обумовлює чіткість становлення її «образу батьківської любові» і сприятливого власного ідеального «образу сім'ї» [12]. За І.Р. Крупником, повний чи неповний склад сім'ї, а також особливості міжособистісних стосунків батьків вже у дошкільному віці значною мірою впливають на специфіку подальшої статево-рольової ідентифікації дитини, становлення у неї поведінкових паттернів у майбутніх інтимно-особистісних й стосунках, конструювання власної батьківської позиції та ін. [9].

Н.І. Демідова підкреслила прогностичність «образу сім'ї» у дітей дошкільного віку. Проектування дітьми ідеального образу своєї майбутньої сім'ї відбувається шляхом соціального наслідування різних психологічних аспектів міжособистісних стосунків батьків (особливостей сімейного укладу, складу сім'ї, родинних взаємин та ін.) [4]. Згідно з дослідницею, становлення образу сім'ї у значній кількості сучасних дітей дошкільного віку відбувається недостатньо, оскільки сімейні уявлення про міжособистісні стосунки батьків, які складають цей образ, у стихійних умовах часто є випадковими і перервними і, як наслідок, поєднуються у цілісну систему образу сім'ї не повністю.

А це, у свою чергу, обумовлює складність проектування дитиною соціального досвіду сімейних стосунків своїх батьків на власну життєву перспективу побудови інтимно-особистісних стосунків у майбутньому, особливо мало вираженим є духовний аспект особистісної лінії життєвого шляху дошкільників. У роботах С.С. Смагіної було виявлено, що у структурі образу сім'ї дітей навіть у старшому дошкільному віці уявлення про кохання включають дуже незначну кількість асоціацій (1-2) і переважно асоціюються зі статево-рольовими та побутовими аспектами життя. Водночас духовний аспект любові у міжособистісних стосунках як альтруїзм, турботу про кохану людину в асоціаціях дітей у роботі дослідниці не було виявлено [13].

Активізація альтруїзму у молодшому дошкільному віці, зміщення акцентів централізації найбільш значущих інших у мікросоціумі з дорослих (учителя і батьків) на однолітків обумовлює становлення у молодшому шкільному віці не лише стійких проявів дружби, але й перших проявів закоханості. За Є.П.Ільїним, почуття любові у молодших школярів не витісняє почуття дружби, а збагачує його через зростання потреби розділити зі значущими іншими свої інтимно-особистісні переживання. Водночас дослідник зазначив, що становлення почуттів дружби і кохання у молодших школярів відбувається відокремлено: переживання кохання, як правило, обговорюється з друзями тільки у випадках значних конфліктів з коханою людиною [6]. Почуття любові до однолітків у молодшому шкільному віці характеризується зростанням інтересу до протилежної статі й прагненням проявити цей інтерес (Л.А. Олійник, А.І. Коротаєва, Л.В. Шукчус). Прояви кохання молодших школярів супро-

воджуються високою емоційністю (Л.В. Шукчус). Водночас становлення романтичних інтересів і перших стійких проявів закоханості в молодшому шкільному віці більш швидко відбувається у дівчат, ніж у хлопців [7].

При цьому у ставленні дівчат до представників протилежної статі переважають емоційний і поведінковий компоненти, а у ставленні хлопців – когнітивний і емоційний. Динаміка особистісних ставлень хлопців і дівчат до представників протилежної статі також залежить від гендеру. Упродовж молодшого шкільного віку особистісне ставлення дівчат до представників протилежної статі стає більш конкретним, визначеним, зацікавленим і стійким, а у хлопців, навпаки, – невизначеним. Активізація статево-рольової самоідентифікації молодших школярів, яка є важливою умовою конструювання їх особистісного ставлення до представників протилежної статі, обумовлює зростання готовності особистості до побудови більш визначених і зрілих міжособистісних стосунків у підлітковому віці [14].

Зростання інтересу молодших школярів до побудови міжособистісних стосунків з представниками протилежної статі обумовлює активізацію й деталізацію їх ідеалів чоловіків і жінок. Водночас переживання власної невідповідності ідеальному гендерному «Я-образу» обумовлює зростання кількості дітей з невизначеним типом статево-рольової ідентифікації на завершальних етапах молодшого шкільного віку й активізацію пошуку себе, особистісного самовизначення. Водночас ідеальний образ «Я» у сучасних хлопців і дівчат молодшого шкільного віку містить ряд маскулітних рис і відображає прагнення до життєвої самореалізації й успіху більшою мірою у професійній сфері життєдіяльності, ніж у сімейній [7].

У основі закоханості в підлітковому віці лежить потреба у встановленні емоційно близьких стосунків. Так, за Г.Ф. Ахметовою і В.Р. Більбановою, власне емоційні переживання закоханості для підлітків є більш значущими за сам об'єкт любові й стосунки з ним [1].

Набуття досвіду перших переживань закоханості у підлітковому віці, цілеутворення й планування власних інтимно-особистісних взаємин з коханою людиною у майбутньому на рівні мрій обумовлює становлення у старших підлітків готовності до «романтичного кохання» (за С.В. Несиною [10]) й проектування реальних взаємин з коханою людиною у наступному віковому періоді – юнацькому віці. М.В. Яремчук також зазначила, що основним мотивом закоханості у підлітковому віці є пошук емоційного прийняття, взаєморозуміння, людини з близькими поглядами на життя і рисами характеру. Водночас відсутність або значна обмеженість досвіду кохання обумовлює ряд труднощів у конструюванні підлітками романтичних стосунків. Так, згідно з вченою, основними типами романтичної прив'язаності у старшому підлітковому віці є надійна, тривожна й уникаюча [15].

Особливості конструювання юнаками романтичних взаємин обумовлюються смислами кохання. У молодшому юнацькому віці ці смисли переважно включають формальні ознаки романтичних взаємин і є соціально стереотипними. У ієрархії смислів кохання переважають

абстрактні утворення, які відображають генералізовану спрямованість на сам факт наявності у себе романтичних взаємин. У пізньому юнацькому віці індивідуалізація та диференціація смислів кохання обумовлює зростання суб'єктивної значущості взаємообміну емоціями, кохання як самоцінності. Однак конкретизація смислів кохання спричинює і звуження його у часовій перспективі. У пізньому юнацькому віці переважають буттєві смисли прийняття коханої людини такою як вона є, питомою вагою егоцентричних смислів є незначною. Осмислення молоддю власних романтичних переживань обумовлює становлення здатності до конструювання ідеальної моделі кохання, яка значною мірою відрізняється від уявлень про романтичні суспільні стереотипи (Є.В. Вараксина [3]).

Особистісне зростання індивідуума у ранньому юнацькому віці, становлення у нього суб'єктивної здатності до управління своїм життям, набуття громадянської й соціальної зрілості обумовлюють об'єктивізацію духовно-сміслових та емоційних складових кохання, у процесі конструювання романтичних стосунків. Водночас емоційно-особистісна незрілість сучасних юнаків, переважання мотивів пошуку емоційної підтримки спричинює недостатній розвиток самопідтримки у романтичних взаєминах навіть у пізньому юнацькому віці. Переживання «поглиненості коханням» ускладнює рефлексію юнаків і призводить до нестабільності когнітивно-поведінкової складової цього феномена, розбалансованості його складових. Висока складність конструювання юнаками романтичних взаємин може призвести до проблем, пов'язаних з розподілом влади і співчуття у діаді (К.О. Бочавер [2], О.О. Єкимчик [5]).

Висновки з даного дослідження і перспективи подальшого розвитку в цьому напрямку. Здійснений аналіз фахової літератури з проблеми кохання на ранніх етапах онтогенезу дає можливість констатувати, що конструювання особистістю основ кохання як психічного утворення відбувається дуже рано. Вже у дошкільному віці, в умовах соціалізації, дитина засвоює перші уявлення про любов як соціальний феномен, та пов'язане з ним творення людиною своїх романтичних і сімейних взаємин. Становлення первинних романтичних когніцій дітей значною мірою соціально детерміноване. У молодшому шкільному віці особистість прагне розділити зі значущими іншими свої романтичні ставлення й переживання. Активізація емоційних аспектів закоханості відбувається на межі молодшого шкільного й підліткового віку. Подальший розвиток романтичних інтересів і спрямованості у підлітків все більшою мірою детермінується особистісними чинниками. У змісті романтичних когніцій відбувається зміщення акцентів з фізичної привабливості об'єкту романтичних почуттів на його особисті якості. Все більшою суб'єктивною значущістю у старшому підлітковому віці набуває потреба у прийнятті та взаєморозумінні з коханою людиною. Таким чином, активізація смислових та емоційних основ кохання у підлітковому віці створює передумови конструювання особистістю своїх романтичних взаємин у юності. Перспективними напрямками подальших досліджень проблеми кохання у віковому аспекті є вивчення чинників, механізмів, соціальних, культурних та гендерних особливостей становлення цього складного психічного утворення на різних етапах онтогенезу.

Список літератури:

1. Ахметова Г.Ф. Любовь в подростковом возрасте / Г.Ф. Ахметова, В.Р. Бильбанова // Инновационные проекты и программы. – 2008. – № 3. – С. 51–55.
2. Бочавер Константин Алексеевич Романтические отношения в юношеском возрасте: представления о преодолении трудностей: автореф. дисс. ... на соискание ученой степени канд. психол. наук: 19.00.05 / Бочавер Константин Алексеевич. – М., 2012. – 26 с.
3. Вараксина Е.В. Смысл любви: опыт постнеклассического исследования / Е.В. Вараксина // Омский научный вестник. – 2007. – № 5 (59). – С. 136–139.
4. Єкимчик Ольга Александровна Когнитивный и эмоциональный и компоненты любви у людей разного возраста: автореф. дисс. ... канд. психол. наук: 19.00.13 «Психология развития, акмеология» / Єкимчик Ольга Александровна. – М., 2009. – 28 с.
5. Демидова Наталья Игоревна Формирование «образа семьи» у старших дошкольников: дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Демидова Наталья Игоревна. – М., 2003. – 182 с.
6. Ильин Е.П. Эмоции и чувства / Ильин Е.П. – 2-е изд. – СПб.: Питер, 2008. – 784 с.
7. Ковалева Н.П. Особенности развития половой идентичности в младшем школьном возрасте / Н.П. Ковалева // Экология человека. – 2014. – № 2. – С. 25–32.
8. Коротаева А.И. Динамика взаимоотношений младших школьников в контексте гендерных установок / А.И. Коротаева // Ярославский педагогический вестник. – 2012. – № 2. – Том II (Психолого-педагогические науки). – С. 281–284.
9. Крупник І.Р. Емпіричне дослідження особливостей уявлень про майбутнє сімейне життя у дітей підліткового віку з родин трудових мігрантів / І.Р. Крупник // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2013. – Вип. 1. – С. 61–64.
10. Несына С.В. Романтическая любовь в ранней юности как психологическое явление: дисс. ... канд. психол. наук: 19.00.13 / Несына Светлана Вадимовна. – Тамбов, 2004. – 198 с.
11. Олійник Л.А. Формування у майбутніх вчителів початкових класів адекватного ставлення до статевого виховання учнів / Л.А. Олійник // Науковий вісник Миколаївського державного університету ім. В.О. Сухомлинського: збірник наукових праць. – 2010. – Вип. 1.30. – С. 68–74.
12. Рыжкова А.В. «Образ семьи» у детей дошкольного возраста и их родителей: дисс. ... канд. психол. наук: 19.00.13 / Рыжкова Алена Викторовна. – 2009. – 215 с.
13. Смагина С.С. Образ семьи в структуре субъективного опыта дошкольников / С.С. Смагина // Вестник Кемеровского государственного университета. – 2009. – № 2. – С. 52–59.

14. Шукчус Л.В. Особенности личных отношений между мальчиками и девочками в младшем школьном возрасте: дисс. ... канд. психол. наук: 19.00.13 / Шукчус Любовь Витаутасовна. – М., 2002. – 166 с.
15. Яремчук М.В. Роль привязанности к родителям в формировании романтических отношений в старшем подростковом возрасте: дисс. ... канд. психол. наук: 19.00.13 / Яремчук Мария Викторовна. – М., 2006. – 281 с.

Гринёва О.М.

Педагогический институт
Киевского университета имени Бориса Гринченко

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИЗУЧЕНИЯ ЛЮБВИ ЛИЧНОСТИ НА ЭТАПАХ ВЗРОСЛЕНИЯ

Аннотация

В статье исследуется проблема развития способности личности к любви. Исследована динамика любви в разные возрастные периоды. Проанализированы особенности первичных представлений о любви в дошкольном возрасте. Представлены когнитивные и эмоциональные аспекты первых проявлений влюбленности в младшем школьном возрасте. Презентовано развитие чувства любви в подростковом возрасте.

Ключевые слова: любовь, личность, развитие, взросление, семья.

Grinova O.M.

Pedagogical Institute
Boris Grinchenko Kyiv University

THEORETICAL ASPECTS OF PERSONALITY'S LOVE RESEARCH DURING MOVING TO ADULTHOOD

Summary

The problem of personality's ability for love is analyzed in the article. Dynamics of love on different age stages is researched. Special features of first imaginations about love in preschool age are researched. Cognitive and emotional aspects of first behavior demonstrations in primary school age are represented. Development of love in adolescence is considered.

Keywords: love, personality, development, moving to adult, family.